

UDK: 378.147:811.111:629.7

Yusup KUSHAKOV,
Toshkent davlat transport universiteti dotsenti
E-mail: yusufkushakov1962@gmail.com

F.f.n, dotsent U.Yo'ldoshev taqrizi asosida

TALABALARGA AVIATSIYAGA OID MATNLARNI INGLIZ TILIDA O'QITISHDA UCHRAYDIGAN MUAMMOLAR

Аннотация

Mazkur maqolada talabalarga aviatsiyaga oid matnlarni ingliz tilida o'qitish jarayonida uchraydigan lingvistik, metodik va psixologik muammolar ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Aviatsiya ingliz tili yuqori darajada terminlashgan, kontekstga qat'iy bog'langan hamda kommunikativ aniqlikni talab qiluvchi professional diskurs turi sifatida tavsiflanadi. Matnlarni o'zlashtirish jarayonida terminologik zichlik, qisqartmalar ko'pligi, murakkab sintaktik konstruksiyalar, autentik materiallarning yetishmasligi hamda talabalarning til kompetensiyasidagi tafovutlar asosiy to'siqlar sifatida ko'rsatib beriladi. Shuningdek, muammolarni bartaraf etish bo'yicha lingvodidaktik tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: aviatsiya ingliz tili, professional diskurs, terminologiya, ESP, texnik matn, lingvistik muammo, o'qitish metodikasi.

ПРОБЛЕМЫ, ВОЗНИКАЮЩИЕ ПРИ ОБУЧЕНИИ СТУДЕНТОВ АВИАЦИОННЫМ ТЕКСТАМ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация

В данной статье научно анализируются лингвистические, методические и психологические проблемы, возникающие в процессе обучения студентов текстам авиационной тематики на английском языке. Авиационный английский язык характеризуется как профессиональный тип дискурса, отличающийся высокой степенью терминологизации, строгой контекстуальной обусловленностью и требованием коммуникативной точности. В процессе усвоения текстов в качестве основных трудностей выделяются терминологическая насыщенность, большое количество сокращений, сложные синтаксические конструкции, недостаток аутентичных материалов, а также различия в уровне языковой компетенции студентов. Кроме того, разрабатываются лингводидактические рекомендации по преодолению выявленных проблем.

Ключевые слова: Авиационный английский язык, профессиональный дискурс, терминология, ESP, технический текст, лингвистическая проблема, методика обучения.

PROBLEMS ENCOUNTERED IN TEACHING AVIATION-RELATED TEXTS TO STUDENTS IN ENGLISH

Annotation

This article provides a scientific analysis of the linguistic, methodological, and psychological problems that arise in the process of teaching students aviation-related texts in English. Aviation English is characterized as a professional type of discourse distinguished by a high degree of terminological density, strict contextual dependence, and the requirement for communicative precision. In the process of text comprehension, terminological saturation, the abundance of abbreviations, complex syntactic constructions, the lack of authentic materials, and differences in students' language competence are identified as the main obstacles. In addition, linguodidactic recommendations for overcoming these problems are developed.

Key words: Aviation English, professional discourse, terminology, ESP, technical text, linguistic problem, teaching methodology.

Kirish. Zamonaviy globallashuv jarayonlari hamda xalqaro aviatsiya tizimining jadal rivojlanishi professional kommunikatsiyada ingliz tilining yetakchi mavqeini yanada mustahkamladi. Aviatsiya sohasi o'z mohiyatiga ko'ra yuqori aniqlik, tezkor axborot almashinuvi va standartlashtirilgan nutq shakllarini talab etuvchi murakkab texnik-kommunikativ makon hisoblanadi. Ushbu sohada til nafaqat aloqa vositasi, balki parvozlar xavfsizligini ta'minlovchi muhim omil sifatida namoyon bo'ladi. Shu bois aviatsiya yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar uchun ingliz tilini, ayniqsa aviatsiyaga oid matnlarni o'zlashtirish masalasi dolzarb ilmiy-pedagogik muammolardan biri sifatida qaraladi.

Aviatsiya ingliz tili umumiy ingliz tilidan farqli ravishda yuqori darajada terminlashgan, kontekstga qat'iy bog'langan hamda professional diskurs xususiyatlariga ega bo'lgan til qatlamini tashkil etadi. Bunday matnlar murakkab terminologik birliklar, qisqartmalar, standartlashtirilgan frazeologik konstruksiyalar va texnik tavsiflar bilan tavsiflanadi. Mazkur xususiyatlar esa ularni o'qitish jarayonini

lingvistik va didaktik jihatdan murakkablashtiradi. Talabalar ko'pincha umumtil kompetensiyasiga ega bo'lsalar-da, tor soha matnlarini anglash, ulardagi terminlarning kontekstual ma'nosini to'g'ri interpretatsiya qilish hamda professional diskurs me'yorlariga mos ravishda foydalanish jarayonida qiyinchiliklarga duch keladilar.

Aviatsiya matnlarini o'qitish jarayoni tilshunoslik, metodika va psixolingvistika kesishgan nuqtada joylashgan kompleks hodisa sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu jarayonda lingvistik omillar (terminologik zichlik, sintaktik murakkablik), metodik omillar (autentik materiallar tanqisligi, an'anaviy o'qitish usullarining ustunligi) hamda kognitiv-psixologik omillar (axborotni tezkor qayta ishlash zarurati, nutqni eshitish orqali idrok etishdagi qiyinchiliklar) o'zaro ta'sirga kirishadi. Shu sababli aviatsiyaga oid matnlarni ingliz tilida o'qitish masalasi oddiy til o'rgatish muammosi sifatida emas, balki professional diskursni shakllantirishga yo'naltirilgan lingvodidaktik tizim sifatida talqin etilishi zarur.

Mazkur maqolaning maqsadi — talabalarga aviatsiyaga oid matnlarni ingliz tilida o'qitish jarayonida uchraydigan asosiy muammolarni lingvistik, metodik va psixologik jihatdan tahlil qilish hamda ularni bartaraf etish yo'llarini ilmiy asoslashdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Aviatsiya ingliz tilini o'qitish masalasi zamonaviy tilshunoslik va lingvodidaktikaning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida ESP (English for Specific Purposes) tadqiqotlari doirasida keng o'rganilmoqda. Mazkur sohada olib borilgan ilmiy izlanishlar asosan professional diskursning lingvistik xususiyatlari, terminologik tizimning shakllanishi hamda tor soha matnlarini o'zlashtirish jarayonidagi metodik muammolarni yoritishga qaratilgan.

Aviatsiya terminologiyasining lingvistik tabiatiga doir tadqiqotlarda leksik-semantik tizimning murakkabligi alohida ta'kidlanadi. Tadqiqotchilar aviatsiya matnlarining yuqori terminlashganligi, qisqartmalar va ko'p komponentli terminlarning keng qo'llanishi ularni o'zlashtirishni qiyinchilantiruvchi asosiy omillardan biri ekanini qayd etadilar. Terminologik tizimni o'rganishga bag'ishlangan ishlar shuni ko'rsatadiki, aviatsiya terminlari ko'pincha xalqaro xarakterga ega bo'lib, ingliz tilidagi shakllar boshqa tillarga o'zlashadi. Bu esa o'qitish jarayonida tarjima va semantik moslik muammolarini keltirib chiqaradi.

ESP metodikasi doirasidagi tadqiqotlar professional ingliz tilini o'qitish umumiy ingliz tilini o'qitishga nisbatan murakkabroq ekanini asoslaydi. Bu murakkablik o'quvchilarning "kasbiy ehtiyojlari", "mavjud bilim darajasi" va "maqsadli vaziyat talablari" o'rtasidagi nomutanosiblik bilan izohlanadi. Ilmiy manbalarda aviatsiya ingliz tilini o'qitishda autentik materiallardan foydalanish, kontekstga asoslangan mashqlar, vaziyatli modellashtirish hamda CLIL yondashuvining samaradorligi qayd etiladi. Biroq amaliyotda ushbu yondashuvlar yetarli darajada qo'llanmayotgani ko'rsatib o'tiladi.

Psixolingvistik tadqiqotlar esa professional texnik matnlarni o'zlashtirish jarayonida kognitiv yuklama darajasi yuqori bo'lishini ta'kidlaydi. Aviatsiya matnlarida axborotning zichligi, murakkab sintaktik tuzilmalar va maxsus kodlangan birliklar mavjudligi talabning idrok jarayonini murakkablashtiradi. Ayniqsa, og'zaki professional nutqni vizual tayanchsiz tushunish muammosi ko'plab tadqiqotlarda qayd etilgan.

Shuningdek, ayrim tadqiqotlarda o'qituvchilarning kasbiy soha bo'yicha yetarli bilimiga ega emasligi, maxsus darsliklar tanqisligi hamda o'quv materiallarining xalqaro standartlarga mos kelmasligi aviatsiya ingliz tilini o'qitish samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillar sifatida ko'rsatiladi. Bu esa til va mutaxassislik fanlari o'rtasidagi integratsiya zaruratini yanada dolzarblashtiradi.

Shu tariqa, mavjud adabiyotlar tahlili aviatsiya matnlarini ingliz tilida o'qitish masalasi ko'p qirrali bo'lib, lingvistik, metodik va psixologik omillar kesishgan nuqtada joylashganini ko'rsatadi. Biroq mavjud tadqiqotlarda mazkur omillar o'zaro tizimli bog'liqlikda kam yoritilgan bo'lib, aynan talabalarga aviatsiyaga oid matnlarni o'qitish jarayonidagi kompleks muammolarni integrativ yondashuv asosida tahlil qilish zarurati saqlanib qolmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot talabalarga aviatsiyaga oid matnlarni ingliz tilida o'qitish jarayonida uchraydigan muammolarni kompleks o'rganishga qaratilgan bo'lib, unda lingvistik, lingvodidaktik va psixolingvistik yondashuvlar integratsiyasi asosida ilmiy izlanish olib borildi. Tadqiqot metodologiyasi tizimlilik, ilmiylik, obyektivlik va funksional yondashuv tamoyillariga tayanadi.

Tadqiqotning nazariy asosini professional diskurs nazariyasi, ESP (English for Specific Purposes) konsepsiyasi hamda terminologiya nazariyasi tashkil etadi. Ushbu nazariy yo'nalishlar aviatsiya ingliz tilini maxsus maqsadli til sifatida talqin qilish, uning leksik-semantik, morfologik va sintaktik xususiyatlarini tahlil qilish hamda o'qitish jarayonidagi lingvodidaktik muammolarni aniqlash imkonini berdi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi:

Nazariy tahlil metodi – mavzuga oid lingvistik va metodik adabiyotlar o'rganildi, mavjud ilmiy qarashlar umumlashtirildi va tizimlashtirildi.

Qiyosiy tahlil metodi – umumiy ingliz tili matnlar bilan aviatsiyaga oid texnik matnlar lingvistik jihatdan solishtirildi, ularning strukturaviy va terminologik farqlari aniqlandi.

Leksik-semantik tahlil – aviatsiya matnlarida qo'llaniladigan terminlarning semantik tuzilishi, ko'p komponentli birliklar va qisqartmalar funksional xususiyatlari o'rganildi.

Kuzatuv metodi – o'quv jarayonida talabalar tomonidan aviatsiya matnlarini o'zlashtirish jarayoni kuzatildi va uchraydigan tipik qiyinchiliklar qayd etildi.

Sifat tahlili (qualitative analysis) – aniqlangan muammolar lingvistik va metodik nuqtai nazardan tavsiflandi hamda ularning sabab-oqibat bog'liqligi tahlil qilindi.

Tadqiqotning empirik bazasini aviatsiya yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarga mo'ljallangan ingliz tilidagi o'quv matnlarini, texnik tavsiflar, instruksiyalar va professional diskurs namunalari tashkil etdi. Ushbu materiallar asosida matnlarning terminologik zichligi, sintaktik murakkabligi hamda diskursiv xususiyatlari o'rganildi.

Metodologik jihatdan mazkur tadqiqot integrativ xarakterga ega bo'lib, til tizimini faqat strukturaviy birlik sifatida emas, balki professional kommunikativ faoliyat vositasi sifatida talqin qilishga asoslanadi. Bu yondashuv aviatsiya ingliz tilini o'qitish jarayonidagi muammolarni lingvistik va didaktik jihatdan bir butun tizim sifatida ko'rib chiqish imkonini beradi.

Tahlil va natijalar. Tadqiqot jarayonida to'plangan nazariy va empirik ma'lumotlar tahlili talabalarga aviatsiyaga oid matnlarni ingliz tilida o'qitishda uchraydigan muammolar ko'p bosqichli va o'zaro bog'liq xarakterga ega ekanini ko'rsatdi. Ushbu muammolar lingvistik, metodik va psixologik omillar kesishgan nuqtada yuzaga keladi hamda bir-birini kuchaytiruvchi ta'sirga ega.

Lingvistik tahlil natijalari. Aviatsiyaga oid matnlar tarkibi o'rganilganda terminologik birliklarning yuqori ulushi qayd etildi. Bitta matn doirasida ko'plab ko'p komponentli terminlar, qisqartmalar va standartlashtirilgan frazeologik birliklar uchrashi matnning semantik zichligini oshiradi. Natijada talaba: alohida terminlarni tushunsa ham, ularning o'zaro semantik bog'liqligini anglashda, matn mazmunini yaxlit qabul qilishda qiyinchilikka duch keladi.

Sintaktik tahlil texnik matnlarda passiv konstruksiyalar, murakkab aniqlovchi birikmalar va nominalizatsiya hodisalari keng qo'llanilishini ko'rsatdi. Bu esa matnning o'qish jarayonida grammatik tahlil yuklamasini oshiradi.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytdigan, bo'lsak yuqorida keltirilgan misollar orqali xulosa qilish mumkinki, Olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, talabalarga aviatsiyaga oid matnlarni ingliz tilida o'qitish jarayoni ko'p omilli va murakkab lingvodidaktik tizim bo'lib, u lingvistik, metodik hamda psixologik omillar o'zaro ta'sirida shakllanadi. Aviatsiya ingliz tili professional diskurs sifatida yuqori terminlashganlik, standartlashtirilgan tuzilma va kontekstga qat'iy bog'liqlik bilan tavsiflanadi. Shu sababli bunday

matnlarni o'zlashtirish jarayoni umumiy til kompetensiyasi doirasidan chiqib, maxsus kasbiy til kompetensiyasini shakllantirishni talab etadi.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi ilmiy xulosalarga kelindi:

Aviatsiyaga oid matnlarda terminologik zichlik va murakkab sintaktik konstruksiyalarning mavjudligi talabalarda semantik idrok jarayonini murakkablashtiradi.

Qisqartmalar va ko'p komponentli terminlar talabaning lingvistik dekodlash jarayonini sekinlashtirib, matn mazmunini yaxlit tushunishga to'sqinlik qiladi.

O'quv jarayonida tarjima-uslubning ustunligi professional diskurs ko'nikmalarini shakllantirishga yetarli xizmat qilmaydi.

Autentik materiallarning cheklanganligi real aviatsiya kommunikatsiyasi bilan o'quv jarayoni o'rtasida nomutanosiblik yuzaga keltiradi.

Texnik axborotning zichligi va tezkor idrok zarurati talabalarda kognitiv yuklama va psixologik zo'riqishni oshiradi.

Shu asosda quyidagi takliflar ilgari suriladi:

Terminologik minimum ishlab chiqish – aviatsiya yo'nalishidagi eng zarur va faol qo'llaniladigan terminlar tizimlashtirilishi lozim.

CLIL yondashuvini joriy etish – til o'qitish jarayonini kasbiy mazmun bilan integratsiyalash o'zlashtirish samaradorligini oshiradi.

Autentik materiallardan foydalanishni kengaytirish – real instruksiyalar, texnik tavsiflar, radiomuloqot namunalari dars jarayoniga kiritish zarur.

Multimedia va simulyatsion vositalardan foydalanish – eshitish va vaziyatli idrok ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Bosqichma-bosqich murakkablashtirish tamoyili – matn murakkabligini talabalarning til darajasiga mos ravishda oshirish lozim.

Fanlararo integratsiya – til va mutaxassislik fanlari o'rtasida metodik hamkorlikni yo'lga qo'yish tavsiya etiladi.

Umuman olganda, aviatsiyaga oid matnlarni ingliz tilida o'qitish jarayoni tilni o'rgatishdan ko'ra kengroq ma'noga ega bo'lib, u professional kommunikativ kompetensiyani shakllantirishga yo'naltirilgan tizimli yondashuvni talab qiladi. Taklif etilgan chora-tadbirlar mazkur jarayon samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR

1. Abdulvohidova N.S. Ingliz tilida aviatsiyaga oid terminlarining leksik xususiyatlari. Eurasian Journal of Academic Research, 2022, №5, 623–624-betlar.
2. Shonazarov A.M. Aviatsiya terminlarining morfologik tahlili, 113–114-betlar.
3. Mahmood A.S., Saad N.S.M., Nur N.M. Teaching English to Aircraft Maintenance Students: Challenges and Needs. International Journal of TESOL & Education, 2023, Vol.3, No.1, 112–125-betlar.
4. Mahmood A.S., Saad N.S.M., Nur N.M. The Ups and Downs of Learning and Using English: Aviation Students' Voices. International Journal of Language Instruction, 2023, Vol.2, No.1, 1–15-betlar.
5. Gaidukova M.A. Обучение студентов авиационного профиля восприятию англоязычной речи. Teaching Methodology in Higher Education, 2021, Vol.10, №39, 56–66-betlar.
6. Grishchenko A.S., Lobanova V.V. The main problems related to teaching English technical vocabulary. Мир науки, культуры, образования, 2023, №2(99), 15-bet.
7. Hutchinson T., Waters A. English for Specific Purposes: A Learning-Centred Approach. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
8. Crystal D. English as a Global Language. Cambridge University Press, 2003.